

červen 2003

Chemické látky v Evropě: od zátěže minulosti k vizi budoucnosti

1. Chemické látky mimo naši kontrolu

Přestože Evropská unie je jedním z největších výrobců chemikálií na světě, stále ještě v podstatě neznáme nebezpečí související s drtivou většinou nyní vyráběných a obchodovaných chemikálií - s jejich přetrváváním v životním prostředí, toxicitou a dopadem na lidské zdraví.

Odhaduje se, že dosud byly vyrobeny a/nebo dodány na evropský trh desítky tisíc druhů chemikálií, aniž by byla stanovena jejich rizika (1). Podle nedávného odhadu bylo zaregistrováno zhruba 100 000 chemikálií z nichž 30 000 se produkuje v množství větším než jedna tuna. Další chemikálie vstupují na evropský trh jako aditiva či kontaminanty v chemických přípravcích nebo v produktech pro zákazníky. Další vznikají jako nežádoucí vedlejší produkty chemické výroby nebo nakládání s odpady a buďto jsou uvolňovány ve formě odpadů nebo dokonce distribuovány jako příměsi (kontaminanty) spotřebního zboží.

Pouze 140 chemikálií bylo dosud vytipováno jako prioritních pro hodnocení rizik a pouze u hrstky z těchto vybraných byla studie rizik dokončena. U převážné většiny stále není známo prakticky nic o jejich dalších osudech v životním prostředí a účincích či rizicích pro lidské zdraví. Nicméně mnohé chemikálie, o nichž víme, jak jsou nebezpečné, se stále běžně používají jako průmyslové nebo komerční chemikálie či přípravky nebo jako součást spotřebního zboží (např.

bromované zpomalovače hoření či organické sloučeniny cínů). Přitom testy 70 % tzv. „nových substancí“ prokázaly jejich nebezpečnost (2).

Nám známé nebezpečné látky a chemikálie, u kterých rizika zatím nebyla stanovena, se nacházejí všude kolem nás. Najdeme je v mnoha předmětech každodenní spotřeby, jako jsou hračky, podlahové krytiny, počítače, sprchové gely, saponáty atd. Některé z nich dokonce kontaminovaly části planety velmi vzdálené od průmyslu a lidských aktivit, jako jsou polární oblasti, vysoké hory nebo hlubiny oceánu. Toxické chemikálie již kontaminovaly dešťovou vodu, naši potravu i naše těla (3).

Také Česká republika má svůj podíl na tom, že „velké množství chemikálií, u kterých nevíme, jestli jsou nebezpečné či jejich přirozené účinky jsou většinou neznámé, stále pronikají do Severního moře“. Totéž platí o životním prostředí v Evropě jako o celku. Vzrůstá uvědomění, že čelíme nekontrolovanému používání a vypouštění chemikálií do životního prostředí.

2. Přestaňte zkoušet „řídít rizika“, začněte odstraňovat nebezpečí

Vyhlášky a směrnice zavedené na evropské úrovni kvůli problémům s nebezpečnými chemikáliemi se ukázaly bolestně pomalé a zcela nedostatečné. Nedošlo ani k dohodě o opatřeních pro tu hrstku chemikálií, které byly vyhodnoceny jako nebezpečné. Chvályhodné cíle vysoké úrovně ochrany lidského zdraví a životního prostředí oslavované samotnou smlouvou o EU se scvrkly na dlouhé diskuse o přijatelnosti vystavení lidí a přírody chemikáliím, o ekonomických nevýhodách a o zákonných pravomocích. Příležitosti omezit působení chemikálií jsou opakovaně promarněny, což je odůvodňováno mýtem o nevyhnutelnosti používání těchto chemikálií. Úsilí se zaměřuje na pokusy „řídít rizika“ na „přijatelné“ úrovni místo odstranění nebezpečných látek.

Typickým příkladem je nekonečná debata o používání ftalátů jako změkčovadel v dětských hračkách a v ostatních výrobcích z PVC. Tvůrci zákonů přehlížejí fakt, že alternativní materiály a produkty jsou dosažitelné již pro všechny aplikace měkčeného PVC, což umožňuje vyhnout se potřebě rizikových změkčovadel (5).

Místo toho stále probíhají pokusy určit tzv. „bezpečnou“ dávku těchto nebezpečných chemikálií pro kojence a děti či pokusy vyrobit laboratorní stroje napodobující děti žvýkající hračky.

Během uplynulého desetiletí došlo ke zřetelnému vývoji chemické politiky na jiných fórech. Nejvýznamnější posun při pokusu řešit chemickou krizi na mezinárodní úrovni spočívá v prosazování principu předběžné opatrnosti a prevence/eliminace nebezpečných látek založené na přirozené charakteristice těchto látek.

V roce 1995 se dohodly severomořské státy ukončit vypouštění nebezpečných látek do moře během jediné generace, tj. do roku 2020 (6). Dohoda znamenala zásadní posun v politice ochrany životního prostředí, když připustila nemožnost předvídání a řízení rizik, jestliže se chemikálie již jednou ocitnou v přírodě. V roce 1998 bylo zastavení emisí formulováno jako strategický cíl v rámci konvence OSPAR (7), jejímiž členy jsou Evropská komise (EK) a všechny státy severovýchodního Atlantiku. Záměrem je eliminovat zdroje chemikálií, které jsou svojí podstatou nebezpečné, místo spoléhání na hodnocení rizika kvůli předpovědi současných nebo budoucích problémů. Efektivnější a bezpečnější přístup je zakotvení nutnosti omezovat nebezpečí, nikoli jen hodnocení rizika.

Podle Stockholmské úmluvy (kterou v roce 2001 podepsala i Česká republika) bude výroba a používání perzistentních organických látek (POPs) zakázána a ukončena v celosvětovém měřítku. Dále byla přijata opatření na snížení úniků POPs produkovaných nezáměrně (např. dioxiny) s cílem zcela ukončit jejich produkci v takových případech, kdy je to proveditelné. Prioritou úmluvy je eliminace POPs prostřednictvím náhrady u záměrně i nezáměrně produkovaných látek.

Přes posun v rámci konvence OSPAR zůstává současný systém pravidel chemické regulace EU základní bariérou pro efektivní opatření. Současné neshody v EU nad implementací zákazu chlorovaných parafínů s krátkým řetězcem (SCCPs) vydaný OSPAR v roce 1995 ilustruje problém spočívající v požadavku Evropské komise (EK) na vlastní „exklusivní kompetenci“ k regulaci chemikálií (8).

Závažná a podstatná omezení současného systému EU v zajištění požadované úrovně ochrany před chemikáliemi byly uznány. V roce 1998 tyto problémy přiměly ministry zemí EU, aby iniciovali nynější revizi chemické politiky (9). V roce 2001 Evropská komise publikovala Bílou knihu, ve které rámcově nastínila nový přístup při kontrole chemikálií (10). Od té doby se pracovní skupiny pokoušely vyřešit některé dílčí problémy. Komise zvažila výsledky těchto diskusí, své závěry zveřejnila a vyzvala veřejnost k připomínkám návrhu.

3. Nová chemická politika EU

Bílá kniha o chemické politice EU obsahuje mnoho pozitivních prvků, avšak nezajistila nástroje pro eliminaci výroby, používání a vypouštění všech nebezpečných látek. Stejně tak postrádá rámcové nástroje, které by přiměly producenty a dovozce chemikálií nést zodpovědnost za jakékoliv nepříznivé dopady těchto látek na životní prostředí a lidské zdraví v minulosti, současnosti i budoucnosti. Pozitivní prvky v Bílé knize jsou uvedeny níže společně s podmínkami, které Greenpeace považuje za nezbytné, aby je učinilo efektivní (11).

1. Cílem je zajistit vysokou úroveň ochrany lidského zdraví a životního prostředí - je nezbytné, aby závazky nebyly kompromisem neúměrně zdůrazňujícím ochranu zisků chemického průmyslu.

2. Určení ústřední role principu předběžné opatrnosti - přijetí tohoto principu musí mít prioritu pro žádoucí akci před požadavky na zdokonalování znalostí expozice a účinků chemických látek (tedy eliminovat nebezpečí místo řídit rizika).

3. Cílem je připojit se k záměru konvence OSPAR předcházet znečištění moří - strategie musí zajistit, že k roku 2020 bude dosaženo záměru OSPAR zastavit emise všech nebezpečných látek do moře.

4. Cílem je zajistit jednotný systém pro „nové“ a „existující“ chemikálie - systém musí stanovit jeden soubor cílů a principů a musí rámcově zahrnovat všechny

chemikálie, tedy záměrně i nezáměrně vyráběné, průmyslové, komerční i chemikálie pro domácnosti, pesticidy, biocidy a léčiva .

5. Stanovit termín zajištění základních údajů o vlastnostech chemikálií pro jejich průmyslové výrobce - to musí znamenat uplatnění principu „žádná data = žádný trh“ (látka nesmí být prodávána pokud nejsou dostupná data o jejich účincích) a musí být uplatňován i při nakládání s vedlejšími produkty a odpady, jejichž vlastnosti jsou stále mnohdy neznámé. Veškeré údaje musí být přístupné veřejnosti.

6. Zakázat velmi rizikové chemikálie pro jiné než pro určité autorizované použití - autorizace v rámci systému REACH přenáší důkazní povinnost na průmyslové výrobce. Má-li být funkční, musí zahrnovat též persistentní (dlouho přetrvávající v prostředí) či bioakumulativní (koncentrující se v tělech živých organismů) látky. Podobně rizikové látky musí vyžadovat autorizaci i pro případné pokračování jejich použití. Jakákoliv autorizace musí být časově limitována.

7. Podporovat náhradu nebezpečných chemikálií bezpečnějšími alternativami - výrobci a uživatelé chemikálií musí být zavázáni progresivně nahrazovat nebezpečné chemikálie a/nebo procesy bezpečnějšími alternativami. Musí být zváženy všechny možnosti, včetně použití rozdílných materiálů či změny designu produktů. Případný nedostatek alternativ musí být podnětem pro inovaci, ne bariérou pro řešení problému. (12)

8. Podporovat cíl Stockholmské konvence - ten by měl být rozšířen tak, aby výroba, použití a vypouštění nebezpečných látek byla eliminována a žádné nové nebezpečné látky jakéhokoliv druhu se nezaváděly. (13)

9. Zaměřit se na nebezpečné chemikálie ve spotřebních výrobcích - takové použití (týkající se i importovaných produktů), musí být řešeno prioritně s cílem ukončit užívání nebezpečných chemikálií co nejdříve, nejpozději však kolem roku 2010. (14)

10. Zavázat se k informování veřejnosti o chemických nebezpečích - musí být zajištěno, aby spotřební produkty obsahující nebezpečné látky byly označeny. Toto pravidlo musí být uplatňováno tak dlouho, dokud nebudou takové látky odstraněny. (15)

11. Předat průmyslu větší část zodpovědnosti za chemické posouzení - zde bude podstatná účinná koordinace a dohled nad posudky nezávislou mezinárodní skupinou. Součástí by měly být razantní sankce za neadekvátní či chybné posudky.

12. Cílem je minimalizovat testování na zvířatech - toto bude nezbytné pro předběžná jednání pro ukončení persistentních a bioakumulativních látek, (16) seskupující podobné chemikálie pro posudky a kontrolu a další vývoj ne-zvířecích testů pro určení toxicity. Bude to také znamenat nutnost zpřístupnit sdílená data. (17)

Poznámky pro editory:

(1) Podle aktuálních odhadů je produkováno zhruba 30 tisíc druhů chemikálií v množství větším než 1 tuna (zdroj: Bílá kniha EK o Strategii pro budoucí chemickou politiku EC White Paper on a Strategy for a Future Chemicals Policy <http://europa.eu.int/comm/environment/chemicals/whitepaper.htm>)

(2) Zdroj: Bílá kniha EK o Strategii pro budoucí chemickou politiku, <http://europa.eu.int/comm/environment/chemicals/whitepaper.htm>)

(3) viz např. Neviditelné jedy (Unseen Poisons) (<http://www.greenpeace.org/~toxics/reports/unseenpo.pdf>)

POPs v Baltickém moři (POPs in the Baltic), <http://www.greenpeace.org/~toxics/reports/popsbaltic.pdf>

Zpomalovače hoření a organické sloučeniny cínu v prachu (Flame Retardants/Organotins in Dusts),

<http://www.greenpeace.org/~toxics/reports/eudust.pdf>

Nebezpečné chemikálie v kobercích (Hazardous Chemicals in Carpets),

<http://www.greenpeace.to/pdfs/carpet.PDF>

Nebezpečné chemikálie v podlahové krytině z PVC (Hazardous Chemicals in PVC Floors), http://www.greenpeace.to/pdfs/pvc_flooring.PDF,

POPs v másle (POPs in Butter),

<http://www.greenpeace.org/~toxics/reports/popsbutter.pdf>

Recept na katastrofu (Recipe for Disaster),

<http://www.greenpeace.org/~toxics/reports/recipe.pdf>

Vrcholek ledovce (Tip of the Iceberg),

(<http://www.greenpeace.org/~toxics/reports/tipoficeberg.pdf>)

(4) Součást Bergenské deklarace zveřejněné při ukončení 5. Konference o Severním moři v březnu 2002. Plný text Bergenské deklarace (březen 2002) viz <http://odin.dep.no/archive/mdvedlegg/01/09/Berge041.doc>.

Více informací o 5. Konferenci o Severním moři viz.:

<http://www.northseaconference.no>

(5) Kritika nadcházejících studií EU zabývajících se testy na vylučování ftalátů z PVC hraček, viz

<http://www.greenpeace.to/pdfs/cstee 2001 comments.pdf>.

Zprávy o nebezpečných chemikáliích v hračkách z PVC a jiné články o PVC viz.

http://www.greenpeace.to/pdfs/espr199910_007.pdf a

<http://www.greenpeace.org/~toxics/reports/pvcchildsworld.pdf>

(6) Plný text Esbjerg Declaration ze 4. Konference o Severním moři (1995) viz

<http://odin.dep.no/md/nsc/declaration/022001-990243/index-dok000-b-n-a.html>

(7) Strategie OSPAR ve vztahu k nebezpečným látkám (OSPAR Strategy with Regard to Hazardous Substances),

http://www.ospar.org/eng/html/sap/Strategy_hazardous_substances.htm

(8) Greenpeace submission to UK Government consultation on EC proposals for regulation of SCCPs, dostupné na žádost u Greenpeace Research Laboratories, University of Exeter

(9) Informal Council of Environment Ministers, Chester (UK), duben 1998

(10) Bílá kniha EK o Strategii pro budoucí chemickou politiku (EC White Paper on a Strategy for a Future Chemicals Policy),
<http://europa.eu.int/comm/environment/chemicals/whitepaper.htm>

(11) Podrobné komentáře Greenpeace k Bílé knize Evropské komise jsou dostupné na adrese: [http://www.greenpeace.to/pdfs/white paper critique. pdf](http://www.greenpeace.to/pdfs/white%20paper%20critique.pdf)

(12) V Bergenské deklaraci (5. Konference o Severním moři) je obsažena dohoda ministrů o potřebě dalších iniciativ k náhradě, která by měla, inter alia, „...žádat průmysl, aby vyhledával bezpečnější alternativy pro nebezpečné látky a propagoval a usnadňoval identifikaci a rozvoj takových bezpečnějších a nerizikových alternativ, které v současnosti neexistují.“

(<http://odin.dep.no/archive/mdvedlegg/01/09/Berge041.doc>, paragraf 54 v & vi)

(13) Koncepce „žádné nové nebezpečné látky“ byla dohodnuta v rámci OSPAR Hazardous Substances Strategy

(http://www.ospar.org/eng/html/sap/Strategy_hazardous_substances.htm)

(14) V Bergenské deklaraci ministři také dohodli, že používání nebezpečných látek ve spotřebitelských produktech „by mělo být pochopeno jako prioritní téma v reformě chemické politiky EU a rozvoje integrované produktové politiky EU“
(<http://odin.dep.no/archive/mdvedlegg/01/09/Berge041.doc>, paragraf 53)

(15) Ministři zemí OSPAR dohodli v roce 1998 Sintra Statement pro rozvíjení prostředků šíření informací pro spotřebitele o nebezpečných chemikáliích ve výrobcích a produktech

(<http://www.ospar.org/eng/html/md/sintra.htm>). Tento závazek byl znovu potvrzen v Bergenské ministerské deklaraci (<http://odin.dep.no/archive/mdvedlegg/01/09/Berge041.doc>, paragraf 54 iii)

(16) Nový „Technical Guidance Document for marine risk assessment due shortly for co-adoption by the EU and OSPAR“ zdůrazňuje, že „dlouhodobé účinky mohou být anticipovány pro velmi perzistentní a silně bioakumulativní látky (vPvB), další testy na zvířatech pro takovéto látky nejsou nezbytně nutné.“

(17) Stanovisko k potřebě snížení a pokud možno co úplného vyloučení testování toxicity chemikálií na zvířatech bylo nedávno přijato konsorciem evropských nevládních organizací pro ekologii a práva zvířat a je dostupné na <http://www.eeb.org/press/press.htm> (tisková zpráva z 15. 4. 2002).

Greenpeace Česká republika

Českomalínská 27, Praha 6, 160 00
tel.: 224 319 667, e-mail: greenpeace@ecn.cz
www.greenpeace.org

Tato publikace je vytištěna na recyklovaném a chlorem neběleném papíru.